

Павлик Н. П. Характерологічні ознаки неформальної освіти: соціально-педагогічний підхід / Н. П. Павлик // Професійна освіта: методологія, теорія та технології: зб. наук. праць. / [ред.. колегія: Доброскок І. І. (голов. ред.) та ін.]. — К.: Педагогічна думка, 2015. — Випуск 2 — 240 с. — С. 160-170.

ХАРАКТЕРОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті представлено основні причини змішування різних форм освіти, висвітлено результати порівняльного аналізу категорій «неперервна освіта», «освіта дорослих», «позашкільна освіта», «інформальна освіта» з категорією «неформальна освіта»; виділено основні характерологічні ознаки неформальної освіти та окреслено її роль у соціально-педагогічному контексті

Ключові слова: неформальна освіта, характеристики, ознаки

Актуальність теоретичного дослідження неформальної освіти як педагогічної категорії визначається необхідністю однозначності вживання наукового апарату; узгодження поширених у педагогічному обігу дефініцій «освіта дорослих», «неперервна освіта», «освіта впродовж життя», «неформальна освіта», «інформальна освіта», «позааудиторна освіта», «громадська освіта», тощо; визначенні базових характеристик неформальної освіти як інноваційної для української школи концепції та відповідних технологій.

У сучасній науковій літературі існують різні *підходи до визначення* неформальної освіти як педагогічної категорії. Зокрема, неформальну освіту розглядають як форму освіти дорослих (А. Гончарук, Н. Горук, С. Зінченко, Н. Мартинова, Н. Сулаєва, Л. Тимчук); як умову реалізації концепції неперервного навчання (Н. Верхоглядова, В. Давидова, Ю. Деркач,

М. Лещенко); як синонім позашкільної або позааудиторної навчально-виховної діяльності (Т. Кристопчук, В. Стрижалковська, І. Яковлева); як почасти неструктурований, безсистемний та нецілеспрямований процес пізнання нового або об'єднання за інтересами (С. Закревська, Г. Нестеренко, О. Тишкова). На нашу думку, така ситуація викликана: інноваційністю власне терміну «неформальна освіта»; великою кількістю досліджень з порівняльної педагогіки, у яких по-різному перекладаються близькі за значенням терміни; випереджувальним характером розвитку педагогічних концепцій та послуговуванні наявним термінологічним апаратом. Відповідно, постає потреба виділення характерологічних ознак неформальної освіти для забезпечення однозначності у розумінні та використанні цього терміну. Тому завданням нашої статті є аналіз наукової літератури щодо сутності та змісту поняття «неформальна освіта» та виділення його характерологічних ознак.

Основний текст. Термін «неформальна освіта» увійшов у науковий обіг європейських країн наприкінці ХХ століття як реакція на актуальні суспільні перетворення щодо створення умов для залучення окремих категорій людей та груп до соціального розвитку. На нашу думку, процес створення та вживання терміну відбувався еволюційним шляхом – через поступове поширення та поглиблення розуміння альтернативних форм освіти, а не як штучно придумана категорія для позначення певного поняття або феномену. Ефективність використання різних форм неформальної освіти для досягнення результатів формування громадянськості, залучення людей до просоціальної діяльності, їх активізація та сенсифікація сприяли поширенню досвіду її запровадження та потреби теоретичного обґрунтування цих ефектів. Це зумовило розвиток досліджень щодо сутності та змісту неформальної освіти, а також розробок, спрямованих на визначення та тлумачення цього поняття. Важливо відмітити факт, що найбільш успішний досвід неформальної освіти часто піддається процесам формалізації як інтеграції у державну систему освіти, що також утруднює розмежування

категорій. Схожа тенденція відзначена у дослідженні І. Яковлевої [Яковлева Ирина Алексеевна. Инновационные перспективы неформального образования детей и молодежи в Беларуси: Опыт социального аудита // Вісник Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна. – 2011. - №948. – С.242-247], де відзначається, що рушійною силою системного розвитку неформальної освіти є ситуація постійної конкуренції між минулими та сучасними змістом та формами навчання. Аргументами такої боротьби між формальною та неформальною системами в Україні для неформальної освіти є мобільність, гнучкість та можливість швидко реагувати на актуальні потреби людей та громад; для формальної – можливість гарантувати результати та сертифікацію.

Нами було проведено порівняльний аналіз категорій, суміжних до поняття неформальної освіти, результати якого висвітлено у табл. __.

Таблиця __.

Порівняльний аналіз суміжних категорій дослідження

Категорії	Їх дефініції	Порівняння з неформальною освітою
Неперервна освіта	Пізнання, що відбувається протягом щоденної діяльності під час роботи, відпочинку або спілкування; немає структурованих цілей та форм; як правило, не підтверджується сертифікатом [Making a European Area of Lifelong Learning a Reality / Brussels: Commission of the European Communities, 2001. – 46 p., с. 32-33].	<i>Спільне:</i> відсутність сертифікатів або дипломів <i>Відмінне:</i> неформальна освіта є цілеспрямованою та послідовною
Освіта дорослих	Процес поєднання власного практичного (професійного)	<i>Спільне:</i> інтерактивність форм

	<p>досвіду з колективним досвідом інших людей або широким соціальним досвідом [Світлана Зінченко. Неформальна освіта та самоосвіта як підґрунтя успішної професійної самореалізації викладачів вищих навчальних закладів мистецького напрямку – Інтернет-ресурс].</p>	<p>організації процесу пізнання; можливість професійного зростання</p> <p><i>Відмінне:</i> неформальна освіта може ґрунтуватися не на професійних інтересах</p>
<p>Позашкільна (позааудиторна) освіта</p>	<p>Частина навчального плану школи та його реалізації, що передбачає вільний вибір видів занять залежно від інтересів учасників; узгоджується з навантаженням викладачів та студентів та планами виховної роботи [Смерчак Л. І. Педагогічні умови організації позааудиторної роботи студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» //].</p>	<p><i>Спільне:</i> добровільність участі, орієнтація на інтереси</p> <p><i>Відмінне:</i> неформальна освіта не входить до навчальних планів та не пов'язана з навантаженням та виховною роботою</p>
<p>Інформальна освіта</p>	<p>Пізнання, що спрямоване на вирішення конкретних проблем особи; не має організованої підтримки; є експеріментальним та холістичним; може бути неусвідомленим [Rohs, M. Zur Theorie formellen und informellen Lernens in der IT-Weiterbildung /Hamburg: Helmut-Schmidt-University / 2007. [Електронний</p>	<p><i>Спільне:</i> актуальність змісту освіти для її учасників</p> <p><i>Відмінне:</i> наявність організованості, усвідомленості та теоретичної бази упровадження</p>

	ресурс]. – режим доступу: < http://opus.unibw-hamburg.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1230 >].	
--	--	--

Таким чином, неформальна освіта, маючи певні спільні характеристики з іншими процесами пізнання, навчання та виховання, є, однак, відмінною внаслідок інших методологічних основ і технологій її упровадження. Тобто є важливим виділити необхідні та достатні ознаки неформальної освіти для можливості відокремлення її від інших форм.

Проведений аналіз теоретичних досліджень дозволив нам виділити сталі (обов'язкові) та варіативні (залежно від організаторів і учасників) характерологічні ознаки неформальної освіти.

Сталі (обов'язкові) характеристики – визначають сенс і зміст неформальної освіти, ґрунтуються на методології та теоретичних підходах до її упровадження, слугують у якості необхідних і достатніх ознак відокремлення неформальної освіти від інших видів:

- виведення процесу навчання поза межі освітнього інституційного простору, що сприяє соціальному включенню молоді, її залученню до різних соціальних інститутів;
- добровільність і партиципативність як рівна участь усіх учасників освітнього процесу;
- наявність сприятливого психологічного середовища для спілкування, навчання та взаємодії;
- відповідність потребам учасників і, відповідно, спрямованість на подолання дефіциту певних компетентностей;
- соціально-педагогічний потенціал неформальної освіти для роботи з різними категоріями клієнтів (оскільки характеризується розширенням можливостей набуття освіти незалежно від часу, віку, стану здоров'я, соціального статусу, тощо);

- надання психологічного захисту та соціальної обізнаності учасникам в сучасних умовах нестабільності;
- не фіксованість часових меж здобуття неформальної освіти (особливо важливо для виключених і дискримінованих категорій населення – зокрема одиноких матерів, багатодітних матерів, людей з вадами здоров'я, молоді з девіантною поведінкою, тощо);
- використання різноманітних форм і методів організації процесу навчання (переважання інтерактивних методів, організація діяльності на базі різних установ, відсутність вимог щодо обсягу лекційного, лабораторного, тощо матеріалу; можливість урахування особливостей фізичного і психічного стану учасників);
- відсутність централізації, вищих органів управління або адміністрування та ієрархічного характеру організації системи неформальної освіти;
- орієнтація на потреби учасників (що відповідають соціальним нормам у сфері працевлаштування, самореалізації, психологічного здоров'я і т.д. – оволодіння або поглиблення іноземних мов, вузька професіоналізація – як-от навички у сфері арттерапії);
- практикоорієнтованість, згідно з якою кількість теоретичного матеріалу обмежується до мінімуму, навчання орієнтоване на досвід (життєвий, професійний, емоційний) учасників;
- строга реалізація теоретичних підходів до організації процесу навчання (особистісно особистісного, гуманістичного, діяльнісного, акмеологічного, аксіологічного);
- цілеспрямованість діяльності учасників, усвідомленість ними потреб та очікуваних результатів від процесу навчання;
- варіативність програм і термінів навчання; гнучкість змісту, форм і методів навчання;
- відсутність оцінювання та сертифікації на державному рівні.

Варіативні (змінні) характеристики неформальної освіти залежать від цілей, ціннісних орієнтацій та спрямованості учасників процесу

неформальної освіти; від запитів соціальних інститутів, що його організують; від матеріальних, часових та людських ресурсів:

- відносна незалежність цілей і змісту неформального навчання, оскільки почасти його організують громадські, релігійні, державні організації відповідно до власних пріоритетів та інтересів;
- можливість упровадження індивідуальної форми навчання у вигляді консультацій, психотерапевтичних сесій, тощо;
- ситуаційна дисинхронія процесів навчання, оцінювання, рефлексії шляхом відтягнення процесів рефлексії та оцінювання результатів у часі; часто процес оцінювання досягнень неформальної освіти відбувається у професійних та навчальних колективах учасників внаслідок зростання рівня їх компетенцій;
- самокерованість вибору педагогів і лідерів, які організують навчальний процес; можливість громадського характеру управління;
- неструктурованість цілей навчання, часу, навчально-методичного забезпечення, науково-педагогічного супроводу;
- вибір і залучення наперед визначених цільових груп (підлітків, молоді, жінок, прийомних батьків, тощо);
- відкритість груп неформальної освіти (на відміну від формальної, де групи переважно закриті).

Аналіз представлених характерологічних ознак дозволяє виділити явні недоліки (або можливі ризики) системи неформальної освіти щодо її ролі та місця у системі факторів соціалізації. Отже, до негативних характеристик нами віднесено:

- можливість поширення асоціальних ідей, організацій і впливів серед учасників навчання;
- неконтрольованість інформаційних впливів, що відбуваються у середовищі неформальної освіти;
- відсутність системного характеру та узгодженості із загальними освітніми планами, змістом навчання і його цілями;

- невизнання сертифікатів неформальної освіти на рівні держави та її окремих органів і організацій;
- неможливість контролю рівня кваліфікації організаторів та виконавців системи неформальної підготовки.

Виділені негативні характеристики є вагомими важелями впливу на роль неформальної освіти, оскільки можуть знижувати її вартість в уявленнях населення. Основною причиною виникнення та поширення таких факторів ризику у середовищі неформальної освіти є відсутність законодавчого забезпечення її діяльності у нормативно-правовому полі України [Проблема визнання та розвитку неформальної освіти в Україні [доповідь] /колектив авторів // Тематична група «Освіта» Школа європейської інтеграції для лідерів громадянського суспільства України режим доступу: www.ipro.org.ua/upload/.../Education.doc.].

Однак, значне переважання позитивних характеристик дозволяє стверджувати про вагому роль неформальної освіти для сучасного розвитку української державності. Соціально-педагогічне значення неформальної освіти зумовлюється виділеними С. Ларсоном положеннями щодо її ролі у суспільстві:

- вільний доступ до участі (незалежно від статусу, гендеру, місця проживання, національності, віку);
- диференціація змісту навчання залежно від потреб;
- інтерактивність та інноваційність форм навчання;
- можливість створення та використання соціальної влади шляхом пропагування критичних ідей [Larsson S. Popular adult education institutions as aducational avantgardes // The second Nordic conference on adult learning “Meaning, Relevance and variation”. – Linköping Iniversity, 2007, P. 26–27.].

Висновки. Соціально-педагогічний підхід до визначення змісту та форм неформальної освіти визначається потребами в організації системи навчання для соціально-виключених груп населення або підвищення конкурентоспроможності молоді в умовах постійних трансформацій;

можливістю формування соціальних компетенцій учасників процесу неформального навчання залежно від їх потреб і інтересів; необхідністю розширення доступу до освіти як умови самореалізації в суспільстві; важливістю практичного упровадження провідних науково-теоретичних підходів у освітні процеси для гуманізації та демократизації українського суспільства. Проблема формування системи неформальної освіти в Україні сьогодні характеризується нечіткістю та розмитістю її базових категорій, тому проведене дослідження дало змогу виділити характерологічні ознаки неформальної форми навчання для забезпечення наукової однозначності. *Перспективи* подальших досліджень вбачаємо у проведенні аналізу методологічних підходів до обґрунтування й упровадження неформальної освіти; виділенні основних історичних етапів становлення неформальної освіти в Україні; вивченні та систематизації досвіду упровадження неформальної освіти в різних соціальних інститутах.

Список використаних джерел

1. Зінченко С. Неформальна освіта та самоосвіта як підґрунтя успішної професійної самореалізації викладачів вищих навчальних закладів мистецького напрямку [Електронний ресурс] / Світлана Зінченко. – Режим доступу до ресурсу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2010_4/34.pdf
2. Колесникова И.А. Основы андрагогики : [учеб. пособ.] / Колесникова И. А., Марон А. Е., Тонконогая Е. П. – М. : Академия, 2003. – 240 с.
3. Проблема визнання та розвитку неформальної освіти в Україні [доповідь] [Електронний ресурс] /колектив авторів // Тематична група «Освіта» Школа європейської інтеграції для лідерів громадянського суспільства України режим доступу. – Режим доступу до ресурсу : www.ipro.org.ua/upload/.../Education.doc.
4. Сандецька О. О. Проблеми оцінювання освітніх досягнень дорослих у Польщі / О. О. Сандецька // Педагогічний Альманах. – 2011. – Випуск 12. – Частина 3. – С. 175–178.

5. Смеречак Л. І. Педагогічні умови організації позааудиторної роботи студентів спеціальності «Соціальна педагогіка» [Електронний ресурс] / Л. І. Смеречак. – Режим доступу до ресурсу : www.nbu.gov.ua/portal/////Soc_Gum/N183-3z066-070.pdf
6. Яковлева И. А. Инновационные перспективы неформального образования детей и молодежи в Беларуси: Опыт социального аудита / И. А. Яковлева Алексеевна // Вісник Харківського національного університету імені Н.В. Каразіна. – 2011. – № 948. – С. 242–247.
7. Larsson S. Popular adult education institutions as aducational avantgardes // The second Nordic conference on adult learning “Meaning, Relevance and variation”. – Linköping Iniversity, 2007. – P. 26–27.
8. Making a European Area of Lifelong Learning a Reality / Brussels: Commission of the European Communities, 2001. – 46 p.
9. Rohs, M. Zur Theorie formellen und informellen Lernens in der IT-Weiterbildung /Hamburg: Helmut-Schmidt-University / 2007. [Електронний ресурс]. – режим доступу : http://opus.unibw-hamburg.de/opus/frontdoor.php?source_opus=1230.